

Slovansko-staroirska vzporednica praslovansko **tât* in staroirsko *táid* ‘tat’

Luka Repanšek

V članku je ponovno kritično pregledan odnos med praslovanskim leksemom **tât* in staroirskim leksemom *táid*. Pri tem se posameznojezično stanje poskuša umestiti v odnos do internega in zunanjega gradiva.

Ključne besede: slovanščina, keltščina, moška ijevskaja debla, nomina actionis, nomina agentis, paradigmatski prehod

On the correspondence between Proto-Slavic **tât* and Old Irish *táid*

The relationship between Proto-Slavic **tât* and Old Irish *táid* is reviewed, whereby an attempt is made to relate the attested forms to language-internal and -external material.

Key words: Slavic, Celtic, masculine i-stem nouns, action nouns, agent nouns, paradigmatic shift

0 Na vzporedno psl. **tât* in stirs. *táid* kot identični podedovani tvorbi je bilo sicer v literaturi že večkrat opozorjeno (npr. Brugmann 1906: 428; IEW: 1010; Furlan v Bezla 2005: 156–157), vendar se v novejšem času na podlagi izpričanega stanja v stari irščini pojavlja mnenje o siceršnji sorodnosti, vendar neidentičnosti obeh leksemov (o tem npr. Matasović 2009: 372). Glavni cilj prispevka je pokazati, da slednja domneva ni upravičena, pri čemer se staroirsko stanje poizkuša utemeljiti z načeli, ki ne ogrožajo predpostavljenega razmerja psl. **tât* = stirs. *táid*.¹

1 Psl. **tât* ‘tat, lopov’ je ijevski samostalniček moškega slovničnega spola, prim. stcsl. Ied **ТАТЬ**, Red **ТАТИ**, Imn **ТАТНѢ** ² < **tâtje* ob sln. Ied *tât*, Red *tatŭ*,³ Imn *tatjĕ*⁴ iz

¹ Za strokovni komentar, ki se je pri nastajanju tega prispevka izkazal za nepogrešljivega, se zahvaljujem dr. Jürgenju Uhlichu z Oddelka za irski jezik Univerze v Dublinu *Coláiste na Tríonóide* in svoji mentorici, izr. prof. dr. Metki Furlan.

² Množinska oblika je izpričana v Zografskem, Marijanskem in Assemanijevem evangeliju ter v Savovi knjigi (Staroslavjanskij slovar’ 1999: 189–690).

³ S prehodom v sklanjatev moških ojevskih samostalnikov in s sklonilom praslovanskih ujevskih osnov v roditeljsko ednine.

⁴ Oblika knj. sln. *tatjĕ* (navedena npr. v SP 2001: 1552) je v sodobnem knjižnem jeziku starinska, kot nezaznamovana pa se uporablja *tatŭvi*, ki je nastala s prehodom v sklanjatev moških ojevskih samostalnikov in s križanim sklonilom praslovanskih ujevskih in moških ojevskih osnov v imenovalniku množine.

psl. Ied **tāt*, Red **tāti*, Imn **tātje*. Površinsko je leksem besedotvorno identičen s tipom psal. **(pā)met* ‘pamet’, kar je enako lit. *(at)-mintis* ‘pomnjenje’, sti. *matī-* ‘mišljenje’, lat. *mēns*, *-tis* ‘pamet, razum’, got. *(ga)-munds* ‘spomin’ (Brugmann 1906: 430), vse iz pida. izglagolskega nomena actionis **m(e)n-ti-s* ‘mišljenje’ k aoristnemu korenu **men-* ‘pomisliti’. Pomensko gre pri leksemu ‘tat’ torej za nomen agentis s pomenom ‘kdor izvaja krajo/kdor je vršilec kraje’, ki je po pomenskem premiku nastal iz prvotnega nomena actionis s pomenom ‘kraja’ (Furlan v Bezljaj 2005: 156–157; Brugmann 1906: 428). Tipološko se tak prehod lahko primerja s stanjem v stari indijsčini, kjer se najdejo vzporednice tipa *citti-* (ž) ‘razum’ ob ‘kdor je pameten, razumen’ k **caṭi-* ‘zaznati, opaziti’ < **k^uei-* (Mayrhofer 1992: 531), *dhūti-* (m) ‘tresenje’ ob ‘agitator, kdor trese’ k **dhavi-* < **d^heuH-* (Mayrhofer 1992: 782; Brugmann 1906: 428). Pomenski prehodi podobnega tipa se interno slovansko beležijo tudi drugod. Tak primer je npr. nomen loci **pēt’b* ‘peč’ (ž), ki je prav tako nastal iz prvotnega izglagolskega nomena actionis **pek^u-ti-* k **pek^u-* ‘peči’ (Snoj v Bezljaj 1995: 18). Ob splošni tendenci izglagolskih pojmovnih samostalnikov s pripono **-ti-* po označenosti z ženskim slovničnim spolom (Brugmann 1906: 428–435) (deloma tudi še po prehodu v nomen agentis, prim. stirs. *flaith* (ž) ‘vladanje; vladar’) je tranzicijo po spolu, do katere je nedvomno prišlo pri psal. **tāt*, treba razumeti kot posledico asociacije leksema z vršilci dejanja pretežno moškega naravnega spola.

2 Stirs. *tāid* ‘tat, lopov’ je samostalnišnik moškega spola mešane sklanjatve. Iz nabora oblik Ied *tāid*, tudi *tāith*, *taidh*, *taid*, Red *tāthat*, *tādat*, *tadhad*, *tadhāt*, Ted *tathaid*, *tadaid*, Dmn *taitib* (eDIL: T, 21.53, GOI § 326)⁵ je na staroirsko jezikovno stanje mogoče projicirati naslednjo paradigmo: Ied *tāith*, Red *tāthat*, (Ded *tāid*?), Ted *tāthaid*, Dmn *tāitib* (enako GOI § 326). Pri tem imenovalniška oblika *tāith* oz. *tāid*⁶ in morebitna dajalniška oblika *tāid* kažeta na ijevski samostalnišnik (prim. Ied *flaith* (ž, -i) ‘vladanje; vladar’, Ded *flaith*), medtem ko rodilnik in tožilnik ednine in dajalnišnik množine nedvomno kažejo na samostalnišnik *nt*-osnove (prim. Red *carat* (Red *i*-osnove je, nasprotno, izglasen na vokal, npr. Red *flatho*), Ted *carait* in Dmn *cairtib* k Ied *carae* (m, -nt) ‘prijatelj’). Do spremembe v spolu je prišlo po istem načelu kot v slovanščini, tj. prvotni nomen actionis ženskega spola **tāti-* je po že izvršenem prehodu v nomen agentis sekundarno pridobil moški slovnični spol, in sicer pod vplivom naravnega spola najpogostejšega referenta. Pomembno pri tem jezikovnem dejstvu je, da semantični prehod v nomen agentis sam po sebi ni zadostna motivacija za tranzicijo po spolu. K temu prim. že omenjeno stirs. *flaith* ‘vladar’ < **ulH-ti-*⁷ k **uelH-* ‘imeti oblast, biti močan’ (LIV: 676), ki se v staroirskem obdobju ohranja kot prvotni samostalnišnik ženskega spola in se sporadično

⁵ Dr. Uhlich me je opozoril tudi na obstoj dajalniške oblike ednine *taid* (*Corpus iuris Hibernici* 536.24), ki sicer ni povsem jasno čitljiva in bi jo bilo treba v obravnavo gradiva vključiti s previdnostjo.

⁶ Oblika je nastala v procesu izglasnega ozvenečenja nezvenečega zobniškega pripornika. Po zapisovalnem uzusu klasične stare irščine se ta zapisuje z <d>, kasneje z <dh> (McCone 1996: 132).

⁷ Razvoj zaporedja **#URHC-* > **#URaC-/i-#URaC-* je v keltščini dobro izpričan. Prim. stirs. *olann*, srkimr. *gwlan*, oboje ‘volna’, < **H₂ulH-neH₂*, stirs. *olc* ‘zloben’ < **ulkuo-* ipd.

najde kot samostalnik moškega slovničnega spola šele v srednjeirskem obdobju⁸ (de Bernardo Stempel 1999: 51; eDIL: F, 160.9–10). Takšna sta tudi para *techt* (ž, -ā) 'das Gehen' → 'sel' in *cerd* (ž, -ā) 'rokodelstvo' → 'rokodelec', oba s pomen-skim preходом prvotnega nomena actionis v nomen agentis, *cerd* s poznim ne v celoti izvršenim preходом v samostalnik moškega spola (GOI § 288; de Bernardo Stempel 1999: 550–551).

3 Na podlagi sorodnega eksterne gradiva⁹ je kot izhodiščno mogoče rekonstruirati glagolsko osnovo **teH₂-* 'krasti, odtujiti komu kaj' (LIV: 616). Ta se kot motivirani sedanjik **teH₂-je/io-* ohranja v hetitskem glagolu *tāiia/tāiia^{mi}* 'krasti', sthet. 3ed *tāiiezzi* (*ta-a-i-iz-zi*), mhet. *tāiiazzi*, tudi *tāiiezzi* (*ta-a-i-e-iz-zi*) (Oettinger 1979: 396, Lindeman 1970: 50),¹⁰ najverjetneje pa je bila tudi podlaga za nastanek variantne osnove z istim pomenom **teH₂-*,¹¹ ki se ohranja v sti. *(s)tāyú-* 'tat' itd. (dalje prim. op. 11). Ker je tako slovanski kot keltski leksem treba izvajati iz izhodišča **tāti-* < **teH₂-ti-*, se ob sorodnem starogrškem izglagolskem samostalniku τήτη 'kraja' < **teH₂-teH₂* in izsamostalniškem glagolu τητάομαι < **teH₂-t-eH₂-je/io-* 'trpeti pomanjkanje, biti oropan česa, pogrešati kaj' (Frisk 1970: 895) pokaže, da bi bilo treba rekonstrukcijo **teH₂-ti-* oz. **teH₂-teH₂* preurediti v izhodiščno **teH₂-t-i/eH₂*. Pri tem je prvotna osnova **teH₂-t-* nastala z naplastitvijo sufiksa **-t-* na glagolsko osnovo **teH₂-*, pri čemer je bila njegova primarna funkcija tvorba izglagolskih nomina actionis (Brugmann 1906: 425). Ta besedotvorni tip je ohranjen npr. v sti. *stút-* (ž)¹² 'hvaljenje, slavljenje' (av. *stút-* 'isto') < **stu-t-* k pide. *stey-*

⁸ Prim. Red *an flatha* (eDIL: F, 160. 9) za pričakovano (*in*)na *flatha*, dalje *as treisi flaith fíora* (eDIL: F, 160.50) 'vladar je močnejši od podanikov' za pričakovano *as treisi flaith fíora* (= *fíru*) ipd.

⁹ Gradivo navedeno po IEW: 1010, LIV: 616, Furlan v Bezljaj 2005: 156–157.

¹⁰ Pri tem je domnevna geminata *-ii-* nastala po asimilaciji iz **-H₂-* (Oettinger 1979: 391).

¹¹ Nastanek variantne osnove je mogoče pojasniti s sekundarno naplastitvijo prvega dela prezentovega sufiksa **-je/io-*, tj. **-i-*, na osnovo **teH₂-*. Za drugačno interpretacijo prim. Rasmussen 1989: 62–63, kjer se sklepa le na obstoj osnove **teH₂-*, iz katere so bile vse obstoječe oblike (ne le izglagolske) tvorjene po različnih morfonoloških procesih (o teh Rasmussen 1989: 47–50). Na obstoj variantne osnove je sicer nedvomno treba sklepati ob sti. izglagolskem nomeni agentis *sténá-* 'tat', kar je po kontrakciji nastalo iz **sta-i-nó-* < **taH₂-i-nó-* < **teH₂-i-nó-*. Eventualno tudi ob osnovi izglagolskega nomena agentis **teH₂-iú-*, ki se ohranja v sti. *tāyú-* (ob *stāyú-*) 'tat', av. *tāiiu-* 'id.', lid. *teju-* 'id.' in stgrš. pridevniškem τηῦ(σιος) 'nekoristen, neuspešen' < **tāju-tjo-*, vendar le, če gre za primarno tvorbo k razširjenemu korenu, tj. **teH₂-iú-*, in ne za naplastitev sestavljenega sufiksa **-iú-* na osnovo **teH₂-* tipa sti. *pāyú-* 'čuvar' < **peH₂-iú-* k pide. **peH₂-* 'čuvati' (Brugmann 1906: 223; Schwyzler 1939: 480). Psl. deverbativ **tajb* 'skrivnost', ki se ohranja v stesl. prislovu тѣи (= **tajb*) 'skriva' in denominativu stesl. тѣити 'tajiti', 2ed тѣиши < psł. **tajiti*, 2ed **tajišb* (tudi **tajāti*, 2ed **tajāišb*) in je identičen z av. *tāiia-* 'kraja' (Furlan v Bezljaj 2005: 147), prav tako lahko kaže na tematizacijo že podedovane variantne osnove **teH₂-*, torej **tóH₂-o-* (tip stgrš. τόμος 'del; kar je odrezano' k pide. **temH₂-* 'odrezati', psł. **uōzъ* < **uōgъ*-o- k pide. **uegъ-* 'voziti (se)' ipd.) ali eventualno na deverbativ, tvorjen k sedanjiki osnovi **teH₂-je/io-* 'krasti' (tako Furlan v Bezljaj 2005: 147).

¹² Sicer kot zadnji del kompozit, npr. *devastút-* 'hvaleč boga' (Monier-Williams 1899: 1259).

'hvaliti' (Brugmann 1906: 425). Sekundarna naplastitev sufiksa **-i-* pa se potrjuje v variantnem sti. *stúti-* (ž) (Brugmann 1906: 425), nadalje pri paru sti. *sámit-* (ž) ob variantnem *sámiti-* (ž), oboje 'srečanje', < **-H₁i-t-(i-)* k pide. **H₁ei-* 'hoditi'¹³ ipd. in v pide. leksemu **nok^u-t-* 'noč', ob katerem se ohranja variantna oblika **nok^u-t-i-* 'isto', k čemur prim. sti. *nák* (indeklinabile) < **-kt*, stgrš. *vůž* (ž), Red *νυκτός*, het. Red *nekuz* < **nek^u-t-s* proti lat. *nox* (ž), Red *noctis*, got. *nahts* (ž), lit. *naktis* (ž), psł. **nõťb* (ž) (Brugmann 1906: 426; Furlan v Bezljaj 2005: 156–157). Status sufiksa **-i-* kot variantnega aglutinativnega elementa brez sposobnosti modifikacije prvotnega pomena se med drugim potrjuje v parih sti. *dŕś-* (m!) ob *dŕśi-* (ž), oboje 'gledanje, videnje' < **dŕk-(i-)* k pide. **derk-* 'zagledati' (Brugmann 1906: 170). Tako pri psł. **tâtĕ* kot stirs. *táid* gre torej nedvoumno za izglagolski nomen actionis tvorjen s sufiksom **-t-*, na katerega je bil pozneje dodatno naplaščen sufiksalni ijevski element, ki je botroval uvrstitvi leksema med ijevška debła (v stari grščini podedovana osnova **teH₂-t-* preide v *eH₂-*osnovo). Tako nastale osnove z izglasnim **-t-* oz. prestrukturirane osnove z izglasnim **-ti-* < **-t-i-* so bile, kakor kaže stanje v posameznih indoevropskih jezikih, po prehodu pide. binarnega sistema spola v ternarni uvrščene med samostalnike ženskega spola.¹⁴ S tega stališča je prehod slovanskega in staroirskega leksema k samostalnikom moškega slovničnega spola, kakor je bilo opisano zgoraj, treba razumeti kot sekundarni razvoj, torej inovacijo.

4 Neenotno paradigmo, kakršna se nam kaže na staroirski stopnji goidelske keltščine, tj. Ied *táith*, Red *táthat*, Ded *táid* (?), Ted *táthaid*, Dmn *táitib*, je v luči nesporne etimološke razlage imenovalniške oblike treba razumeti kot neprvotno. Pri tem obstaja možnost, da sinhrona paradigma predstavlja skupek oblik dveh diahrono upravičenih sklanjatvenih vzorcev.

Stranskosklonske oblike prvotne paradigme Ied *táith*, *táid*, Red ***tátho*, ***tátha*, Ded ***táith* (ohranjeno v *táid*?), Ted ***táith*, ... Dmn ***táth(a)ib* (prim. *cnáim* (m, -i) 'kost', Red *cnámo*, Ted *cnáim*, Ded *cnáim*, Dmn *cnám(a)ib* (GOI § 300)) so do staroirskega obdobja očitno prešle iz rabe. Kakor je mogoče sklepati iz ohranjenih virov, so jih izpodrinile oblike, ki so izpričane v Red *táthat*, Ted *táthaid* in Dmn *táithib*. Da bi šlo pri teh oblikah za sekundarno preoblikovane oblike ijevske sklanjatve, ki bi nastale po reinterpretaciji novonastalega roditeljskega *táthat* < ***tátha* + agentivni znak **-t*¹⁵ (tako de Bernardo Stempel 1999: 544) kot roditeljskega

¹³ Mayrhofer 1992: 102.

¹⁴ Prim. stgrš. *vůž* < **nok^u-t-*, ki je ženskega slovničnega spola, s het. ***nākut-* 'večer' < **nók^u-t-*. Imenovalniška oblika sicer ni ohranjena, prav tako ni internih hetitskih znakov o spolu samostalnika. Vendar je ob ohranjenem genitivu *nekuz* in besedotvorno identičnem tipu het. *kāšza* [kāsc] (c.) 'lakota', Red *kaštaš* < **Kost-os* s posplošeno ojevsko prevojno stopnjo korena za pričakovano ***kēšz(a)* < **Kést-s* (k stranskosklonskemu korenu v ejevski prevojni stopnji prim. pridevnik *kištuuant-* 'lačen' < **Kest-ųént-*) na hetitsko stanje projicirana oblika ***nākut-* upravičena, prav tako tudi domneva o njeni uvrščeno-sti med samostalnike živega spola, tj. spola *commune*.

¹⁵ »... mit dem redeterminierenden Antritt eines agentiven *-(V)t#* an den ursprünglichen Gen. Sing. **tatha* ...« (de Bernardo Stempel 1999: 544).

nt-osnove (npr. po modelu ***tátha : táthat = X : carat*, *X = **cara*, iz česar sledi sinhrona interpretacija, da je *-t* znak roditelja ednine *nt*-osnov), ni prepričljiva, ker nista znana ne model ne pritisk, ki bi narekovala sinhrono naplástitev elementa *-t* na podedovano obliko ***tátha* oz. ***tátho*.¹⁶ V nasprotju z npr. *flaith* < **ulH-ti*-k **uelH*- 'vladati', ki je prvotni pomen nomena *actionis* obdržal tudi še v staroirskem obdobju, je pomen leksema *táith*, *táid* v tem obdobju izključno agentiven. To se jasno pokaže pri pojmovnem samostalniku *tá(i)de*, tudi *tá(i)the* 'tatvina, prikritje, skrivnostnost' (navaja GOI § 262), ki je bil s sufiksom *-e* < **-io-* izpeljan iz nomena *agentis* *táith*, *táid*. Takšen besedotvorni tip je bil produktiven pri tvorbi izsamostalniških nomina *abstractum* s pomenom pripadnosti (de Bernardo Stempel 1999: 353, GOI § 262), npr. *rí* 'kralj' → *ríge* 'kraljestvo' < 'kar pripada kralju', *car(a)e* 'prijatelj' → *cairde* 'prijateljstvo', *míl* 'vojščak' → *mílte* 'vojaška služba' in je po izvoru sufiks za tvorbo izsamostalniških pridevnikov pripadnosti (tip sti. *ávyā-* 'ovčji' k *ávi-* 'ovca'), ki so bili sekundarno substantivizirani (de Bernardo Stempel 1999: 352–353). Glede na dejstvo, da pojmovni samostalnik tega tipa ob *flaith* 'vladar' ne obstaja, je jasno, da je bila njegova tvorba motivirana z jezikovno potrebo po izražanju abstraktnega pomena. Ker je tak pomen pri leksemu *flaith* ohranjen, potrebe po nastanku oblike ***flaithē* ni bilo. Nasprotno pa je bil nastanek nomena *abstractum* *táithe*, *táide* motiviran prav zaradi odsotnosti prvotnega pomena 'kraja, prikrivanje, ipd.' pri *táith*, *táid*.¹⁷ Potrebe po dodatni označitvi agentivnega *táith* torej ni bilo. Starost pojmovnega samostalnika *táithe* sicer ni enoznačno določljiva. Interno irsko stanje kaže, da je bil sufiks naplaščen na osnove, ki še niso bile podvržene sinkopi (stirs. *cairde* < zgstirs. **karæde*), vendar je ob ohranitvi sufiksa **-io-* oz. Sieversove variante **-iō-* v britanski keltščini (srkimr. *cerennyd* 'prijateljstvo' < **karent-iō-*) upravičena razlaga, da je ta tip samostalnikov prakeltske starosti (KVG II: 10–11). Iz tega bi sledilo, da je bil pomenski prehod nomena *actionis* v nomen *agentis* pri osnovi **tāti-* do konca izvršen že v tem obdobju. Takšna domneva sicer ni dokazljiva, saj bi se ob predpostavljenem poznem pomenskem prehodu stirs. nomen *agentis* *táith* 'tat' lahko zgledoval tudi po podedovanih parih *rí* : *ríge* in bi bil *e* naplaščen na osnovo *táith* (rezultat bi bil isti: pkelt. **tā-t(i)ī-ā-* > stirs. *táithe* vendar možno tudi

¹⁶ Palatalizirani *th* v Dmn sicer v tem pogledu ni problematičen, saj ni nujno nastal po tretji palatalizaciji, tj. po palatalizaciji soglasnikov, ki so se znašli v položaju pred sinkopiranim sprednjim samoglasnikom, temveč je verjetno, da bi tudi po že končanem obdobju delovanja sinkope, ki je iz že apokopiranih oblik odstranila samoglasnike vsakega drugega zloga (tj. v obdobju zgodnje stare irščine), v primeru analoških sprememb lahko pričakovali, da so bili vzorci, ki jih izkazujejo že sinkopirane oblike, pravilno posnemani, npr. *carat* : *cairtib* = *táthat* : *X*, *X* = *táitib*, in torej ne nujno **karæd(ah)* : **karædaß(ih)* = **tāð-æd(ah)* : *X*, *X* = **tāð-ædaß(ih)*.

¹⁷ Do obratnega razvoja pa je, kot kaže stirs. *flaithem* 'vladar; princ' (navaja eDIL: F, 161.36), prišlo pri *flaith*. Zaradi jezikovnega šuma, ki je moral nastati ob formalni prekrivnosti leksemov s pomenoma 'vladar' in 'vladanje', se je s sufiksom stirs. *-em* (< **-iamon*) tvoril novi nomen *agentis* *flaithem*.

stirs. *táith* + **-e* > *táithe*). Pri tem je treba izpostaviti, da domnevni zgodnji pomen-ski prehod ni brez tipološke vzporednice (prim. psl. **tât* ‘tat’).¹⁸

Za čas, ki mu je sledilo klasično staroirsko obdobje, bi bilo torej treba predpo-staviti soobstoj dveh istopomenskih leksemov in njunih ustreznih paradigem. Na pod-lagi stgrš. denominativa $\tau\eta\tau\acute{\alpha}\omicron\mu\alpha\iota$ < **teH₂-t-eH₂-iē/īo-*, v katerem se ohranja osnova **teH₂-t-* ‘kraja’, bi bilo mogoče sklepati na obstoj identične tvorbe tudi v prakeltsči-ni/pragoidelščini. Ta se sicer ni ohranila kot glagol šibke vrste (pričakovali bi stirs. ***táthaid* ‘krasti (?)’ kot pri *marbaid* ‘umreti’ < **marŷ-ā-ti* k **marŷ-o-* ‘mrtev’), vendar se možne sledi njenega nekdanjega obstoja kažejo v stranskosklonskih obli-kah paradigme *táith*. Slednje bi bilo treba interpretirati kot sklonske oblike posamo-staljenega deležnika k izsamostalniški glagolski osnovi **tā-t-ā-* < **teH₂-t-eH₂-*, torej pkelt./pgoid. **tā-t-ā-nt-*. Dolgi priponski **-ā-* je bil v položaju pred zvočnikom in sledečim zapornikom skrajšan po Osthoffovem zakonu, kar je omogočilo prednjenje kratkega **a* v položaju pred nazalom in sledečim zapornikom.¹⁹ Po rednih glasovnih razvojih tako dobimo neizpričani led ***táth(a)e* [tāðe] < **tāðānt-s* in izpričane oblike Red *táthat* [tāðəd] < zgirs. **tāðædah* < zgpkelt. **tā-t-ānt-os*, Ted *táthaid* [tāðəd] < ***tāðædæn* < **tā-t-ānt-ŋ* in Dmn *táitib* [tātəβ]²⁰ < ***tāðædaβih* ≤ **tā-t-ānt-b^his*.²¹

Ker je bil obstoj oblike *táith*, *táid* »zaščiten« z nomenom abstractum *táithe*, *táide*,²² ki je bil najverjetneje tvorjen že v prakeltskem obdobju (vendar je starost v tem oziru povsem irelevantna), je led posamostaljenega deležnika z istim pomenom (‘kradeč’ > ‘tat’ kot ‘ljubeč’ > ‘prijatelj’) postal redundanten. Na podlagi modela *táith* (-i) ob variantnem ***táthae* (-nt) : *táithe* = *carae* (-nt) : *cairde* so bile lahko kot stranskosklonske pogosteje rabljene oblike *nt*-osnove (*carat caraid* ..., torej *táthat*, *táthaid* ...), pri čemer so stranskosklonske oblike *i*-osnove sčasoma prešle iz rabe (deloma se lahko še ohranja Ded).

¹⁸ Prav tako je v stari irščini izpričan nomen abstractum *táitech* ‘tatinstvo’ (eDIL: T, 56.38), ki je najverjetneje nastal že na osnovi vsaj v prakeltsčini izoblikovanega **tā-t-(i)j-ā-ko-* (< **teH₂-t-i-eH₂*) (KVG II: 30).

¹⁹ K razvoju prim. pkelt. **ankus* > **ænkus* > zgirs. *ænguh* > **æguh* > arhirs. **æg* > stirs. *éc* ‘smrt’ (McCone 1996: 56–57, 79).

²⁰ Oblika dajalnika množine se je morala po sinkopi arhirs. **tāðædaβ* razviti v zgstirs. **tāðdæβ*, pri čemer se je **-ð-*, ki je prišel v stik z **-d-*, deleniziral, zaporedje **-td-* pa se je onezvenecilo. Geminata **-tt-* se je nato poenostavila, od koder stirs. oblika **tāt(t)æβ* < *táitib* >. K opisanim razvojem prim. stirs. *tecna* ‘domačen’ < **teggna* < **teŷ-ŋnaððe* (GOI § 137 in § 142–145).

²¹ Identično stanje je izpričano pri leksemu *carae* ‘prijatelj’, ki je po izvoru prav tako po-samostaljeni deležnik k denominativni glagolski osnovi **kar-ā-* tvorjeni k ničstopenjskemu izglagolskemu pridevniku **kH₂-ró-* (Matasović 2009: 191; KVG II: 103–104). S polnostopenjskim korenem se ta pridevnik ohranja v lat. *cārus* ‘drag, ljub’ < **keH₂-ró-* (prim. stanje pri psl. *stīrā* proti sti. *sthirá-* ‘trden’ < **st(e)H₂-ró-* (Brugmann 1906: 350; Furlan v Bezljaj 1995: 312)).

²² Variantna oblika *táide* vsekakor kaže na ozvenecenje medvokalnega **-ð-* (ozvenecenje tudi za dolgim naglašanim vokalom (sicer neopisano v McCone 1996) se potrjuje vsaj v variantnem Red *tádat* za prvotno *táthat*) in ni mogla nastati iz posamostaljenega deležnika, saj bi pgoid. **tāð-ā-nt-ijā* dalo stirs. *tát(a)e* [tāte] in ne izpričano *táithe* oz. *táide* [tāðe] oz. [tāðe].

5 Sklep

Ob primerjavi z eksternim gradivom se torej izkaže, da je psl. **tât**b* in stirs. *táith*, *táid* treba izvajati iz prvotnega nomena actionis **teH₂-t-*, na katerega je bil sekundarno naplaščen strukturalni ijevski sufiks, ki je povzročil uvrstitev obeh leksemov med *i*-osnove. V obeh primerih je bil iz pozne praindoevropsčine podedovani ženski slovnični spol po prehodu leksemov v označevalca vršilcev glagolskega dejanja prestrukturiran po načelu asociativnosti leksemov z referentom najpogostejše moškega naravnega spola. Kot je bilo pokazano, se nomen actionis **teH₂-t-* v prvotni nemotivirani obliki lahko ohranja v pkelt. osnovi **tātant-* < **teH₂-t-eH₂-nt-*, ki na sinhroni staroirski ravni služi kot stranskosklonska osnova paradigme samostalnika *táith*, *táid*, gledano diahrono pa kot variantna osnova k podedovanemu ijevskemu *táith*, *táid*. Formalna in semantična identičnost psl. **tât**b* s stirs. *táith*, *táid* je torej nedvomna.

Krajšave

arhirs. = arhaičnoirsko; av. = avestijsko; got. = gotsko; het. = hetitsko; lat. = latinško; lid. = lidijsko; lit. = litovsko; m = samostalnik moškega slovničnega spola; mhet. = mladohetitsko; pgoid. = pragoidelskokeltsko; pide. = praindoevropsko; pkelt. = prakeltsko; psl. = praslovansko; sln. = slovensko; srkimr. = srednjekimrijsko; stcsl. = starocerkenoslovansko; sthet. = starohetitsko; stgrš. = starogrško; sti. = staroindijsko; stirs. = staroirsko; zgirs. = zgodnjeirsko; zgpkel. = zgodnjeprakeltsko; zgstirs. = zgodnjestaroirsko; ž = samostalnik ženskega slovničnega spola; -*ā* = samostalnik *ā*-osnove; -*i* = samostalnik *i*-osnove; -*nt* = samostalnik *nt*-osnove

Viri in literatura

- de Bernardo Stempel 1999 = Patrizia de Bernardo Stempel, *Nominale Wortbildung des älteren Irischen*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1999.
- Bezljaj 1995 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika III: P–S*, dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1995.
- Bezljaj 2005 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika IV: Š–Ž*, avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, ur. Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.), 2005.
- Brugmann 1906 = Karl Brugmann, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* II/1, Straßburg: Karl J. Trübner, ²1906 (ponatis 1967).
- Dokler 1915 = Anton Dokler, *Grško-slovenski slovar*, Ljubljana, 1915 (ponatis 1999).

- eDIL = *Electronic Dictionary of the Irish Language* [<http://www.dil.ie>].
- Frisk 1970 = Hjalmar Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch* II, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1970.
- GOI = Rudolf Thurneysen, *A Grammar of Old Irish*, Dublin, 1946 (ponatis 1993).
- IEW = Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern – München: Francke Verlag, 1949–1959.
- KVG II = Holger Pedersen, *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen* II, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1913 (ponatis 1976).
- Lindeman 1970 = Frederik Otto Lindeman, *Einführung in die Laryngaltheorie*, Berlin: Walter de Gruyter, 1970.
- LIV = Helmut Rix idr., *Lexikon der indogermanischen Verben*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2001 (¹1998).
- Matasović 2009 = Ranko Matasović, *Etymological Dictionary of Proto-Celtic*, Leiden – Boston: Brill, 2009.
- Mayrhofer 1992 = Manfred Mayrhofer, *Etymologisches Wörterbuch des Altindarischen* I, Heidelberg: Carl Winter, 1992.
- Mayrhofer 1996 = Manfred Mayrhofer, *Etymologisches Wörterbuch des Altindarischen* II, Heidelberg: Carl Winter, 1996.
- McCone 1996 = Kim McCone, *Towards a relative chronology of ancient and medieval Celtic sound change*, Maynooth: The Cardinal Press, 1996.
- Monier-Williams 1899 = Monier Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1899 (ponatis 1997).
- Oettinger 1979 = Norbert Oettinger, *Die Stammbildung des hethitischen Verbums*, Nürnberg: Verlag Hans Karl, 1979.
- Rasmussen 1989 = Jens Elmegård Rasmussen, *Studien zur Morphophonemik der indogermanischen Grundsprache*, Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, 1989.
- Schwyzer 1939 = Eduard Schwyzer, *Griechische Grammatik (auf der Grundlage von Karl Brugmanns griechischer Grammatik)* I, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1939.
- SP 2001 = Jože Toporišič, *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Založba ZRC, 2001 (ponatis 2003).
- Staroslavjanskij slovar' 1999 = *Старославянский словарь по рукописям X–XI веков*, Москва, 2000 (¹1994).

On the correspondence between Proto-Slavic **tatb* and Old Irish *táid*

Summary

The formal and semantic correspondence between Proto-Slavic *tât* and Old Irish *táid*, both denoting ‘thief’, has been pointed out several times. Nonetheless, there seems to exist an element of doubt regarding their identical structure, mostly because Old Irish exhibits a mixed paradigm with an *i*-stem nominative singular and the oblique cases inflected like *nt*-stem nouns. Based on evidence from the Ancient Greek denominative verb τητάομαι ‘to suffer want, to miss’ < **teH₂teH₂je/jo* PSI. *tât* and OI *táid* are shown to derive from a feminine deverbative action noun **teH₂t* ‘act of stealing’ secondarily equipped with a structural suffix **-i-*. Support for this derivational type comes from Vedic, in which *stút-* (fem.) ‘praising’ < PIE **stut-* (PIE **steu* ‘to praise’) occurs alongside the semantically identical *stúti-* (fem.) < PIE **stut-i-*. In both cases, the transition to an agent noun took place at an early stage, whereas the transition in grammatical gender (feminine to masculine) developed in accordance with the common association of the lexeme with masculine agents.

It is argued that in Old Irish the synchronically established paradigm Nsg *táith*, Gsg *táthat*, (Dsg *táid?*), Asg *táthaid*, Dpl *táitib* must represent a conflation of two originally separate but coexisting inflectional patterns. The existence of an original *nt*-stem noun ***táth(a)e* is proposed, which is shown to represent a secondarily substantivized present participial to a deverbative base **tātā* < **teH₂teH₂* (cf. OGr. τητάομαι). Because one of the synonymous nominatives must eventually have become redundant, the preservation of an *i*-stem nominative is due to the existence of *táithe*, *táide* < **teH₂tjeH₂*, an abstract noun of demonstrably Proto-Celtic date. In the oblique cases, however, the reverse process took place, with the *nt*-stem forms being established. This development might be due to the fact that, according to the model *táith* (*-i*) ‘thief’ and ***táthae* (*-nt*) ‘thieving one’ > ‘thief’ vs. *táithe* ‘concealment, act of stealing’ = *carae* ‘loving one’ > ‘friend’ (*-nt*) vs. *cairde* ‘friendship’, the forms *táthat*, *táthaid*, . . . *táitib* (cf. *carat*, *carait*, . . . *cairtib*) were more commonly used, eventually supplanting the *i*-stem forms ***tátho*, ***táith*, . . . *táth(a)ib*.